

TANRI ALGISINA JUNGÇU BİR BAKIŞ

ALİ RIZA AYDIN*

A Jungian Approach to the Perception of God

Abstract:

Jung who is the most important representatives of Psychoanalysis sees the religion as an important factor for both individual and racial history. It is possible to see his thoughts in relation to religion in all his studies. He interprets both eastern and western religions in his studies using concepts which are forming his own psychological basis. According to Jung, an individual can close to God as well can achieve an ideal religious life and good behavior thorough his faith and prayers.

This article aims to examine the views of God of Jung who comes from a Christian background and opposites to religious perception of this tradition and meets some concontradictions.

Key Words: Jung, pschoanalysis, archetype, perception of God.

Özet:

Psikanalizin önemli temsilcilerinden biri olan Jung, dini hem birey için hem de ırksal tarih için önemli görmektedir. Jung'un dinle ilgili düşüncelerini onun tüm çalışmalarında görmek mümkündür. Jung, eserlerinde hem batılı hem de doğulu dinleri kendi psikolojisinin özünü oluşturan kavramları kullanarak yorumlamaktadır. Jung'a göre kişi inanç ve ibadetler sayesinde arzu dolu dinsel bir hayat ve davranış bütünlüğünü gerçekleştirdiği gibi Tanrı'yla yakınlaşmayı da gerçekleştirmektedir.

Bu makale, Hıristiyan geleneğinden gelen ve zaman zaman bu geleneğin din algısına karşı çıkan ve aykırılıklarıyla yüzleşen Jung'un Tanrı anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jung, psikanaliz, arketip, Tanrı algısı.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD.

*Tüm düşüncelerim, güneşin etrafında
dolaşan gezegenler gibi Tanrı'yı merkez alıyor.
Bu çekim gücünü reddedersen, en büyük günahı işlemiş olurum.*

Jung

Giriş

Bir ön kabul olarak her zaman bir Tanrı'dan söz edilir. Bütün dinlerde ve dillerde bir Tanrı kelimesine rastlamak mümkündür. İnsanlığın büyük çoğunluğunun, her şeye hükmeden ve bütün yaratıkların üstünde bir güce sahip bir varlık tanımlaması vardır. Tanrı, bir yandan evreni yöneten ve kurallar koyan ve çağdaş dinlerin hemen hemen hepsinin dayandığı ilâhî bir güç olarak tasavvur edilirken diğer yandan toplumsal yaşamı düzenleyen, gözleyen ve yargılayan, doğa veya toplum yasalarını değiştiren bir varlık olarak da düşünülmektedir.¹

54 OMÜİFD

Bireyin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşünceleri onun Tanrı algısını oluşturmaktadır. İster inansın ister inanmasın her bireyin zihninde bir Tanrı imgesi ya da şeması vardır. Bireyin zihninde bir Tanrı algısı oluşurken, kuşkusuz onun çevresi, sahip olduğu inancı, kişiliği ve bireye aktarılan bilgiler o bireyin Tanrı'ya yönelik algısını olumlu veya olumsuz yönde gelişmesini etkileyebilmektedir. Bir dine inanan kişi, o dinin Tanrı tasavvurundan etkilenerek bir Tanrı imgesi geliştirebilir. Birey, Tanrı'ya ilişkin duygu ve düşünceleri ile de kendine özgü bir tasavvura sahip olur. Açıkçası Tanrı inancı kişinin kendi dini eğilimleri ve kutsal olana bağlanma isteğinin farkına varması ile oluşur. Diğer bir deyişle Tanrı algısı kişinin sosyo-kültürel çevresinden, aldığı eğitimden ve içsel yaşantılarından etkilenmektedir.²

¹ Abdülhamit Sinanoğlu, *Kelam Tarihinde Tanrı Tasavvurları*, Ankara, 2005, s. 15; Bekir Topaloğlu, *Allah*, İslâm Ansiklopedisi, C. 2. ss. 471-498; Selçuk Budak, *Psikoloji sözlüğü*, Ankara, 2000, s. 726; Bkz. Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir, 2007, ss. 6-7.

² Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *AÜİFD XLVIII (2007)*, Sayı: I, s. 123-124.

Tüm oluşumun kaynağı olarak Tanrı fikri, İslâm geleneğindeki kimi düşünörlere ilham kaynağı olan önlü Yunan filozofu Plotinus'da da şöyle yer alır. Ona göre bütün karşıtlıklar ve farklılıklar Tanrı'dan kaynaklanmaktadır. Ancak O'nun kendisi çoğulcu ya da farklı bir yapıya sahip değildir. O mutlak olarak tektir. Her şeyi kapsayan sonsuzluğu içinde Bir'dir.³ Her şeyi yaratan, ilk nedensiz nedendir. Her şey O'ndan meydana gelmiştir, çoğulculuk her zaman için birliği gerektirecektir. Birlik, tüm oluşumun öncelidir ve ötesindedir. O'nun aşkınlığı üzerine söyleyebileceğimiz her şey yetersiz kalacaktır; çünkü ona atfedilen güzellik ve iyilik, ancak onu sınırlayıcı bir işlev görebilir. Onun ne olduğunu söyleyemeyiz, yalnızca ne olmadığını söyleyebiliriz. Onu bir oluşum olarak tanımlamak olanaklı değildir. O, güzellik, doğruluk, iyilik, bilinçlilik ve bunlara bağlı niteliklerin üzerindedir. O'nu bir düşünüş olarak algılayamayız. Çünkü bu bir düşünüş ve düşünce gerektirmektedir.

Yine Plotinusa göre evren, Tanrı'dan ortaya çıkan bir oluşumdur. O'nun sonsuz gücünü gözler önüne sermektedir. Plotinus, bu ortaya çıkışın anlamı için birkaç metafor ortaya koymaktadır. Tanrı, sonsuz kaynağından tükenmeyen bir akışın meydana geldiği bir kaynaktır, ya da Tanrı, güneşin hiçbir kayba uğramadan yaydığı ışıkların güneşidir. Plotinus metaforlarını, ilk ilkenin mutlak gücünü ve bağımsızlığını gözler önüne sermek amacıyla kullanmaktadır.⁴

Jung'un içinden geldiği Hıristiyan geleneğinde ise Tanrı'nın üç unsurdan meydana geldiği kabul edilir ve teslisle ifade edilir. Teslis genel olarak, Tanrı'nın eşit ve tek cevherli üç kişi (Baba, Oğul, Rûhu'l-Kudüs)

³ Plotinus "Bir" den iyi ya da Tanrı olarak söz eder. Bir Tanrı'nın özel adıdır, bir, yetkin, aynı zamanda da aşkın bir varlıktır; kendi dışındaki her şeyden bağımsızdır, kendi başınadır, kendine yeterdir. Geniş bilgi için bkz. Cevdet Kılıç, "Plotinus'ta Sudûrla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", Kelam Araştırmaları 7:1 (Ocak 2009), ss. 42-44, http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_468/468_46337.pdf

⁴ <http://frm.ekshi.net/plotinos.tum.olusumun.kaynagi.olarak.tanri.fikri.151574.html>, 10.06.2009. Plotinus'un metafizik dizgesinde yer alan temel unsurlardan biri olan Tanrı fikrini farklı isimler üzerinden mukayeseli değerlendirmeler için bakınız. Hasan Aslan, "Augustine; Tinsel Töz mü, Madesel Töz mü?", <http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/05/augustine-tinsel-tz-m-maddesel-tz-m.html>.

olduğu şekilde tarif edilmektedir. Hıristiyanlığın bu temel inancı üç görünte de tek tanrı anlayışını anlatmaktadır. Buna göre "Oğul" diye nitelendirilen Hz. İsa da tanrı kabul edilir.

Katolik, Ortodoks ve Protestan teolojisine göre İsa'nın birbirine karışmayan iki ayrı tabiatı vardır, insan doğası ve Tanrı doğası. İsa aynı anda hem insan hem de Tanrı'dır. Bu iki doğanın birbirine karışmadan birleşmesine hipostatik birleşme denir. İsa ve Tanrı benlikte birleşirler. İsa, Hıristiyanlara göre Tanrı'nın yaşayan, diri sözüdür. Hıristiyanlar hipostatik birleşmeyi "*Tanrı olan İsa, kul özünü alıp dünyada doğmuştur ama 'yaratılışın çamuruyla' kirlenmemiştir*" şeklinde açıklarlar. Bu doğan söz Tanrı'nın parçası değildir, çünkü Tanrı parçalara bölünemez.

Hıristiyanlara göre üç kişilikli olan Tanrı'nın özünün ikinci kişisi ezelî söz, tarihte bir zamanda kul özü kişiliği olarak insan bedenine girmiştir ve bu İsa Mesih'tir. Hıristiyanlar Tanrı'nın üç kişiliği ile ilgili bilgilerin Tevrat'ta da anlatıldığına inanır.

Tanrı doğasının İsa'nın bedeniyle ilgisi yoktur. *Baba* ile aynı olan bir doğayı taşımaktadır ikisi de aynı kaynaktanır. Bu nedenle de İsa, Tanrı olarak kabul edilir.⁵

Hıristiyanlıktaki Tanrı, antropomorfik/insan benzeri özellikleriyle; bir tür kulluk şeklinde kendisine hizmet edilmesini ve saygı gösterilmesini bekleyen, seven, kimi zaman insanlara kızan, öğüt veren, anlaşma yapan, anlaşmaya uymayınca cezalandıran, sonra bağışlayan, fikrini değiştirebilen, hayal kırıklığına uğrayan bir baba figürü olarak tasavvur edilmiştir. Hıristiyanlıkta, doğu düşünce ve inanç geleneğinin içkin Tanrı'sına tezat, nesneleştirilmiş bir Tanrı söz konusudur.

⁵ Hıristiyanlıktaki Tanrı ve İsa algısı ile ilgili geniş bilgi için bakınız. <http://tr.wikipedia.org>, "Hıristiyanlık'ta İsa"; Mehmet Bayrakdar, Bir Hıristiyan Dogması Teslis, Ankara, 2007, s. 39; Şinasi Gündüz, Hıristiyanlık, İstanbul, 2006; Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara, 1995; Ekrem Sanıkçioğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002.

Jung'un Tanrı Algısı

Çocukluğundan beri varlığın gizeminden etkilenmiş olan Jung, yaşamının ilk yıllarında birçok dinî konularla karşılaşmıştır. Henüz 11 yaşında iken Hıristiyanlıktaki Tanrı tasavvuru ile ilgilenmiş ve kavrama noktasında bir hayli güçlükler yaşamıştır. Jung, Hıristiyan bir ilâhiyatçı olan babasından edindiği teolojik bilgilerin incelikleriyle ilgilenişini şöyle anlatmaktadır:

Babamın verdiği ilmiyal derslerini çok iyi hatırlıyorum. İlmihal dersleri beni tarif edilemeyecek şekilde sıkıyordu. Bir keresinde ilginç bir şeyler bulmak için bu küçük kitabın yapraklarını çevirdim ve gözüm Teslis konusundaki paragraflara ilişti. Bu benim ilgimi çekti ve ders bu bölüme gelinceye kadar sabırsızlıkla bekledim. Fakat özlenen derse gelindiğinde babam şöyle dedi: "Bu bölümü geçeceğiz. Bu konuyu geçmenin dışında başka bir şey yapamayacağım."⁶

Bir tartışma konusu olarak güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen Hıristiyan teolojisindeki teslis inancına, Jung'un ilgisi hep devam etmiştir. Nitekim bu ilgi, sonraki yıllarda Jung'u *Psychological Approach to the Dogma of the Trinity* adlı eseri kaleme almaya sevk etmiştir.⁷

Jung Tanrı kavramını açıklarken arketip⁸ kavramından yararlanır ve Tanrı kavramına yönelik önermesini oluştururken de Tanrı'nın bir arketip olduğunu söyler.⁹ Ona göre Tanrı arketipi bilinçdışından bilince ulaşarak kendini kabul ettirir ve insanın davranışlarına yön verir.¹⁰ Jung'a göre din bir tecrübe konusudur. İnsan Tanrı'yı bir tecrübe olarak bilir. Bundan dolayı Jung, Tanrı'dan God-*imago* ya da God-*symbol* olarak söz

⁶ Carl Gustav Jung, *Integration of the Personality*, London, 1940, s. 64.

⁷ Bu bölüm için bkz. Jung, *Psychology and Religion: West and East*, C. W., vol. 11, New York, 1958, s. 107.

⁸ Arketipler, bireyi benzer durumlarla karşılaşan ataları gibi davranmaya hazırlayan zihinsel deneyimlerin daha önceden var olan belirleyicileridir. Arketipler, bilinçdışı tabiata ait imgeler, kalıtsal eğilimler ve tüm insanlığa has doğal nöropsişik merkezler olarak da tanımlanır. Bkz. Duane P. Schultz-Sydney E. Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 488; Anthony Stevens, *Jung*, Çev. Ayda Çayır, İstanbul, 1999, ss. 63-64.

⁹ Bkz. Cihad Kısa, Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci, İzmir, 2005, s. 50.

¹⁰ Ali Ayten, Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri, İstanbul, 2006, s. 51.

eder. Jung'a göre Tanrı inancı bilinçdışında gerçekleşen ruhsal bir olaydır. Jung, ruhta var olan şeyin gerçekte de var olduğunu belirtir ve bunun üzerinde önemle durur.¹¹

Jung'a göre Tanrı imgesi, belirli psikolojik bir durumun sembolik ifadesidir. Geleneksel görüşe göre ise Tanrı, kuşkusuz mutlakdır, yani zatiyla kaim olandır.¹²

Jung'un kendi analitik psikolojisine göre Tanrı'yı tanımlama biçimi, geleneksel kilise otoritesine boyun eğen ve mevcut Hıristiyan akidelerinin bağlayıcılığını savunanlar tarafından kabul gördüğü pek söylenemez.

Jung'un şu sözleri de geleneksel Hıristiyan değerleri açısından kabul görmemişti:

Ancak ruh vasıtasıyla biz, Tanrı'nın bize etkide bulunduğunu kanıtlayabiliriz, fakat biz, bu eylemlerin Tanrı'dan mı yoksa bilinçdışından mı çıktığını ayırt edemeyiz. Biz, Tanrı ve bilinçdışının iki farklı varlık olup olmadığını da söyleyemeyiz. Bunların her ikisi de aşkın içeriklere yönelik bitişik kavramlardır.¹³

Jung'un açıklamalarına yönelik bu itirazlar, kuşkusuz bilinçdışına yüklenen anlam farklılığından kaynaklanmaktadır. Jung birçok kez, teolojisine yönelik eleştiride bulunanların, kendi metodolojisinin modern bilimin yöntemleri gibi aynı deneysel tabiata sahip olduğu gerçeğini görmezlikten geldiklerini ifade etmiştir. Bu deneysel yaklaşıma Jung, zamanla inanç faktörünü de eklemiştir. Jung'un deneysel yapı içerisinde inanca yer vermesi kendi analitik pratiğine dayalıdır.

Teolojik olarak bir başka itiraz ise, Jung'un Teslis konusundaki düşüncelerinedir. Ona göre üçlü bir karakter taşıyan teslis, psikolojik olarak dördümlü bir karakter de taşıyabilir. Dördümlü karakter bir gölge, aydınlığın zıttı olan karanlık veya iyiliğin karşısında yer alan ahlâkî kötülük olabilir. Ancak dördümlü görünümün dördümlü unsuru kötülükle özdeşleştirilirse o

¹¹ Jung, *Psychology and Alchemy*, C. W., vol. 12, New York, 1968, ss. 12-17.

¹² Jung, *Psychological Types*, C. W. vol. 6, Princeton, 1971, s. 244.

¹³ Jung, *Psychology and Religion: West and East*, s. 468.

zaman Tanrı'ya kötülük izafe edilmiş olur. Böylesi bir inanç da geleneksel görüşe aykırı düşer. Bu konuda Raymond Hostie şunları söylüyor:

Jung'un üzerinde durduğu kötülük bariz şekilde ruhsaldır. Ancak biz, bu kelimenin ne anlama geldiğini bilmemiz gerekir. Ruhsal kötülük, kişinin gelişimini engelleyen nesnel içsel realiteler (nefsin isyan-kâr yanı) kadar dış olayları da içerir. Bu dış olaylar kişiden bağımsız ve acı veren şeylerdir. Fakat Jung, çoğunlukla ruhsal kötülüğü ahlâkî kötülük olarak isimlendirir. Geleneksel terminoloji Jung'un bu değerlendirmesini günah anlamına gelecek şekilde kullanır. Jung'a göre ahlâkî kötülük, ruha zarar veren kötülüktür.¹⁴

Jung, insanın kötülük boyutuna neredeyse bütün eserlerinde vurgu yapmaktadır. Jung'a göre kötülük probleminin ihmal edilmesi, bütün insanlık medeniyetini yıkacak büyük bir aptallıktan başka bir şey değildir. Jung, dini ruhsal yaşamın salt bir bölümü olarak anlamamakta, dini ve Tanrı'yı kötülük olgusu bağlamında yeniden ele almaktadır. Bireyi anlamak için onu gölge kişiliği ile ele almanın şart olduğunu söyleyen Jung, aynı şekilde dine ve Tanrı'ya bütüncül olarak anlam vermek için de onları kötülük problemleriyle ele almanın gerekliliğine inanmaktadır. Kötülük konusunu felsefi ve teolojik boyutta tartışmayan Jung, dünyayı bir kötülük yeri olarak görmekte ve güçlü ve merhametli bir Tanrı fikrinin dünyada yaşanan kötülüklerle nasıl uzlaştırılacağı temel sorusu üzerinde durmaktadır. Tanrı'nın en iyiyi temsil etmediğini savunan Jung, Tanrı'yı iyiliği ve kötülüğü doğasında bulunduran zıt bir varlık olarak algılamaktadır.¹⁵

Jung'un öteden beri karşılaştığı dini tecrübeler, onu geleneksel kilise dindarlığının dışında yeni ve farklı bir din ve Tanrı anlayışına sevk etmiştir. Bu gelişmede psişik dünyasında yaşadığı gizemli değişmelerin doğrudan etkileri söz konusudur. Jung, çevreden gelen ısrarlı sorulara rağmen kişisel Tanrı inancıyla ilgili açık bir tavır ortaya koymamıştır. İngiliz televizyon kanalı BBC'de katıldığı bir söyleşide kendisine yöneltilen "Tanrı'ya inanıyor musunuz?" sorusuna "inanmıyorum, fakat biliyorum"

¹⁴ Raymond Hostie, *Religion and the Psychology of Jung*, London, 1957, s. 189.

¹⁵ Bilal Sambur, *Bireyselleşme Yolu, Jung'un Psikoloji Teorisi*, Ankara, 2005, ss. 157-160.

şeklinde verdiği cevapla kişisel dindarlığını “inanma” olgusuyla değil, “bilme” olgusuyla açıklamıştır.¹⁶

Sonuç olarak Jung’a göre Tanrı, insanın bilinçdışı arketipsel bir yanı ve bireysel bir tecrübe ürünüdür. Kişi Tanrı’yı psikolojik bir realite olarak kendi zihninde hisseder. Tanrı’dan söz ederken genellikle Tanrı imgesi kavramını kullanan Jung, “çağrılınsın ya da çağrılmınsın, Tanrı hep var olacaktır” sözüyle kendi fikir sisteminde Tanrı’ya olan inancını dile getirmiştir. Belki de Jung’un yaptığı en önemli şey, batı inanç ve düşünce sisteminde bastırılan ve dışsallaştırılan Tanrı fikrini yeniden insan ruhuna yerleştirilmesi olmuştur.

Kaynakça

60

OMÜİFD

- Aslan, Hasan, “Augustine; Tinsel Töz mü, Maddesel Töz mü?”,
<http://dusundurensozler.blogspot.com/2008/05/augustine-tinsel-tz-m-maddesel-tz-m.html>.
- Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1995.
- Ayten, Ali, *Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İstanbul, 2006.
- Bahadır, Abdulkerim, *Jung ve Din*, İstanbul, 2007.
- Bayraktar, Mehmet, *Bir Hıristiyan Dogması Teslis*, Ankara, 2007.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji sözlüğü*, Ankara, 2000.
- Güler, Özlem, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”,
AÜİFD XLVIII (2007), Sayı: I.
- Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İstanbul, 2006.
- Hostie, Raymond, *Religion and the Psychology of Jung*, London, 1957.
<http://frm.ekshi.net/plotinos.tum.olusumun.kaynagi.olarak.tanri.fikri.151574.html>,
 10.06.2009.
- <http://tr.wikipedia.org>, “Hıristiyanlık’ta İsa”.
- Jung, Carl Gustav, *Integration of the Personality*, London, 1940.

¹⁶ Abdulkerim Bahadır, *Jung ve Din*, İstanbul, 2007, s. 146.

- Jung, Carl Gustav, *Psychology and Religion: West and East*, C. W., vol. 11, New York, 1958.
- Jung, Carl Gustav, *Psychology and Alchemy*, C. W., vol. 12, New York, 1968.
- Jung, Carl Gustav, *Psychological Types*, C. W. vol. 6, Princeton, 1971.
- Kılıç, Cevdet, "Plotinus'ta Sudûrla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı", *Kelam Araştırmaları* 7:1 (Ocak 2009),
http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_468/468_46337.pdf
- Kısa, Cihad, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci*, İzmir, 2005.
- Sambur, Bilal, *Bireyselleşme Yolu, Jung'un Psikoloji Teorisi*, Ankara, 2005
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002.
- Schultz, Duane P.-Schultz, Sydney E., *Modern Psikoloji Tarihi*, İstanbul, 2001.
- Sinanoğlu, Abdülhamit, *Kelam Tarihinde Tanrı Tasavvurları*, Ankara, 2005.
- Stevens, Anthony, *Jung*, Çev. Ayda Çayır, İstanbul, 1999.
- Topaloğlu, Bekir, *Allah, İslâm Ansiklopedisi*, C. 2. İstanbul, 1989.
- Yıldız, Murat, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir, 2007.

